

Olvasók a digitális nyilvánosságban – és a „kis kritikavita”

BÁRÁNY Tibor PhD

Budapest University of Technology and Economics

E-mail: barany.tibor@gmail.com

Abstract: Readers in the Digital Public Sphere

In 2007-2008 there was a lively debate among Hungarian public intellectuals on how the so-called “digital revolution”— and the spreading of technologies and applications coined under the term “web2.0”— would (and should) affect the everyday practice of literary criticism. I reconstruct the theoretical positions that have been taken by the participants of this early debate. In my paper I focus on the conceptual framework in which the advent of new (or just “new”) genres of literary criticism — book blogs, reviews written by (anonymous) readers on commercial websites like Amazon, etc. — were originally interpreted during the debate, and strive to explain why most of the participants misunderstood (at least partly) the ways in which the rapid development of the technological environment potentially affected professional and “amateur” discourse(s) of literary criticism.

Keywords: literature studies; cultural communication; digital communication; literary criticism; book blogs

Megjegyzés

Jelen írás egy hosszabb lélegzetű tanulmány első fejezete. A tanulmány azt vizsgálja, milyen hatást gyakorolt az ún. digitális forradalom a kortárs magyar irodalomkritikai nyilvánosság működésére. Ezen belül is egy 2015-ben megjelent regény recepciójának átfogó elemzésével arra a kérdésre keresi a választ, hogy mennyiben alkalmaznak eltérő interpretációs stratégiákat a „professzionális” és a „laikus” megszólalók, azaz a hivatásos kritikusok és a hagyományos irodalmi intézményrendszeren kívül álló olvasóbloggerek. Az alábbi fejezet bevezetőként szolgál az elemzéshez: röviden áttekintem, milyen tanulságokkal járt a 2007-ben és 2008-ban lezajlott „kis kritikavita”, miként vetettek számot a polémia résztvevői – a magyar kulturális nyilvánosságban elsőként – azzal, hogy milyen változásokat hozhat a digitális forradalom az irodalomkritikai színtéren.

1. „Lázadó olvasók” és a „kis kritikavita”

„Túléli-e a kortárs irodalmi élet arcvesztés nélkül az online nyilvánosság robbanását?”, tette fel a kérdést Dunajcsik Máttyás nagy hatású esszéjének alcímében 2007 augusztusában a *Magyar Narancs* hasábjain (Dunajcsik, 2007). Az írás megjelenése után lezajlott vita, amelyet a kultúrtörténeti emlékezet „kis kritikavita” néven tart számon,¹ az első fontosabb kísérlet volt arra, hogy a magyar irodalmi nyilvánosság szereplői felmérjék, milyen módon formálhatja át az irodalomról (vagy tágabban: a művészetről) szóló nyilvános diskurzusokat, s ezzel összefüggésben az irodalmi színterek működését a megváltozott technológiai környezet, illetve a webkettes szolgáltatások rohamos elterjedése.²

Mivel járhat „az online nyilvánosság robbanása” az irodalom területén? Az egyik népszerű scenárió szerint – nevezük ezt *forradalmi technodeterminista forgatókönyvnek* – a tartalom-előállítás és -megosztás „demokratizálódása” automatikusan magával hozza a művészeti világ „demokratizálódását”. Hiszen ha bárki szabadon forgalmazhat kulturális tartalmakat (indíthat blogot és videósatornát, létrehozhat saját online közösségi teret a hasonló érdeklődésű kultúrafogyasztók számára, és így tovább, ráadásul mindezt lényegében ingyen), akkor elvileg bárki megkerülheti a kulturális intézményrendszer hagyományos szelekciós mechanizmusait – és ez hosszú távon átalakíthatja a megszilárdult hierarchikus hatalmi viszonyokat. De már rövid távon is decentralizációhoz vezet: az egyes kulturális termékek sorsát többé nem határozza meg, hogy milyen döntés

¹ Vannak, akik kétségbe vonják, hogy valóban szigorú dramaturgiájú, tartalmas vitáról lett volna szó. Krusovszky Dénes (2018) például így fogalmaz a „kis kritikavita” tizedik évfordulójára írt blogbejegyzésében: „lényegében az sem biztos, hogy az egész vita valóban létezett (vita volt-e, vagy csak valami körbeszélés)”, de *Az olvasó lázadása?* című kötetről szóló recenziójában Milián Orsolya (2009) is a „vitácska” kifejezést használja a „kis kritikavita” megjelölésére.

² Sipos Balázs szerint implicit módon már a „klasszikus”, első kritikavita is a digitális forradalom kérdései körül forgott – jöllehet „a résztvevők ezt (akkor még) nem tudták artikulálni”. A vitának ugyanis a kilencvenes évek közepén – akár tudatában voltak ennek a résztvevők, akár nem – „a hagyományértelmezés, -termelés és -archiválás szövegeközpontú, textuális korszakának a berekesztődése” mint „világszintű paradigmaváltás” adta a kontextusát. Bár a felek nem így határozták volna meg a vita tétjét, a diskurzus egyebek közt arról szőtt, „melyik csoport mennyiben hajlandó számot vetni azzal, hogy az új évezredben az archívum materiája nem textuális lesz, hanem digitális”. (Sipos, 2018, 8.) A felvetés elgondolkodtató, mindazonáltal erős kételyeim vannak azzal kapcsolatban, hogy az eredeti szövegek vizsgálata alapján bármilyen módon igazolható lenne. De még ha így lenne is, a „teszik, de nem tudják” véleményem szerint nem túl szerencsés módszertani hipotézis, amikor egykori álláspontok rekonstrukciójára vállalkozunk.

született róluk (az esztétikai vagy művészi értékükről, az értelmezésükről, a kanonikus státuszukról stb.) az intézményes világ különböző hatalmi központjaiban. Persze nem csupán arról van szó, hogy a technológiai környezet megváltozásának köszönhetően immár szóhoz juthatnak azok, akiknek korábban erre nem nagyon volt lehetőségük, hanem arról is, hogy a szerzői jogok koncepciójának átalakulásával és a hagyományosan elkülönült kommunikációs terek „egybenítésével” az intézményes hierarchiát fenntartó hagyományos fogalmi megkülönböztetések – művész és passzív befogadó, professzionális értelmező és laikus művészetfogyasztó, magaskultúra és tömegkultúra stb. – is fokozatosan érvényüket veszítik.

A „kis kritikavita” résztvevői ebből a forradalmi technológiai determinista forgatókönyvből indultak ki, ezt tekintették vitaalapnak, ám a szélesebb összefüggések átgondolása helyett érthető módon inkább a feltételezett praktikus következményekre, a professzionális irodalomkritika vagy a művészeti *establishment* pozícióinak várható megrendülésére koncentráltak. (Már amikor nem a kritika hagyományos dilemmáit tárgyalták. Ha az ember végiglapozza a „kis kritikavita” anyagát összegyűjtő 2008-as kötetet, valamint elolvassa a róla szóló recenziókat, meglepve tapasztalja, milyen *kevés* szöveg foglalkozik a vita voltaképpeni tárgyával, a digitális forradalom művészetkritikai nyilvánosságra gyakorolt hatásával.) A vita alaphangját az akkoriban frissen indult KönyvesBlog főszerkesztőjének, Valuska Lászlónak az interjúja adta meg (Valuska 2007),¹ illetve Dunajcsik Mátyás – részben az interjúra válaszoló – esszéje; a későbbi résztvevők úgy tekintették, hogy mindkét megszólaló a forradalmi technodeterminista forgatókönyv alapján érvelt, s mindketten hasonló diagnózist nyújtottak a kortárs professzionális irodalomkritika működéséről. Álláspontjuk csupán abban különbözött, hogy míg Valuska üdvözölte a technológiai változásokat, és mindazt, amit a technológiai környezet átalakulása feltehetőleg magával hoz, sőt, a főszerkesztőnek vállalt ambíciója volt, hogy a KönyvesBlog a „fellázadt” olvasók nyilvános fóruma legyen, addig Dunajcsikot elsősorban az foglalkoztatta, hogyan alkalmazkodhat a professzionális irodalmi intézményrendszer („az irodalmi élet”) a szóban forgó változásokhoz, és mit kell tenniük az irodalomkritikusoknak, hogy megtalálják a hangot az öntudatra ébredt olvasókkal.

Diagnózisuk azonban közös volt: a kortárs magyar irodalomkritika számos okból alkalmatlan rá, hogy megszólítsa az irodalom iránt érdeklődő, „laikus” olvasóközönség tagjait. Az aktuális kötetek értő bemutatása és az olvasók (ízlésalapú) orientációja helyett a kritikusok „*elméletterhelt*” értelmezésekkel állnak elő, olyan szakmai beszédmódot használnak, amely a nem professzionális értelmezők számára hozzáférhetetlen, s következetesen kerülnek az éppen tárgyalt kötet által felvetett *társadalmi-politikai kérdések* megvitatását. Ezekből a szövegekből általában (vagy

¹ A KönyvesBlog felületére 2007 májusában kerültek fel az első bejegyzések.

nagyon gyakran) hiányzik az *explicit értékítélet*, ami világos indikátora a kortárs magyar kritika világára jellemző *belterjességnek*. A professzionális értelmező kommentárok közlése (a rövidkritikáktól a tanulmányértékű recenziókig) pusztán a szakmai kapcsolati tőke megőrzésének és gyarapításának célját, nem pedig az olvasó érdekeit szolgálja.¹ Az öntudatos kultúrafogyasztók azonban nem kérnek ebből a fajta kritikából: kihasználva a megváltozott technológiai környezet biztosította lehetőségeket megteremtik a saját kritikai nyilvánosságukat; az új fórumok pedig idővel kiszorítják a kulturális térből, eljelentéktelenítik a hagyományos (offline) kritikai orgánumokat. Mindez természetesen részleges újrapanonizációval, a létező irodalmi kánonok bővítésével és átalakulásával jár majd együtt: a professzionális irodalomértők számára mindeztidáig „láthatatlan”, a laikus olvasók ön- és világértelmezése szempontjából azonban kitüntetetten fontos (vagy a hétköznapi olvasásgyakorlatuk lényegi részét képező) alkotások is bekerülnek a

¹ Ezt a diagnózist természetesen a vita számos résztvevője vitatta; mások között jelen sorok szerzője is. (Lásd László, 2008; Lapis, 2008; Vári, 2008; Bárány, 2008.) A szakmai beszédmód túlsúlyára és az esztétikai értékítéletek hiányára vonatkozó kifogás a tíz évvel korábbi „nagy” kritikavita egyik központi kérdését ismételte (tudományos kritika vs. „esszéisztikus” vagy zsurnálkritika, szakmai nyelvhasználat vs. „köznyelvi” beszédmód) – és a résztvevők ugyanúgy pusztán a benyomásaikra hagyatkoztak, amikor ítéletet hoznak a kortárs magyar irodalomkritika *általános állapotáról*, mint tíz évvel ezelőtt. Senki sem végzett empirikus (filológiai) kutatásokat azzal kapcsolatban, hogy magyar irodalomkritikai mezőben mennyire volt elterjedt gyakorlat a kilencvenes évek közepén és tíz évvel később a szaktudományos apparátus használata a rövidkritikákban és a terjedelmesebb kritikai esszéikben, vagy mennyiben számított ritkaságnak a negatív kritikák megjelenése. Ezzel magyarázható, hogy mindkét kritikavita résztvevői előszeretettel írtak esettanulmányokat: megvizsgálták egy-egy konkrét mű recepcióját, amelyet valamilyen szempontból fontosnak, reprezentatívnak vagy szimptomatikusnak éreztek, és ennek alapján fogalmazták meg diagnózisukat (illetve cáfolták a vitapartnerük diagnózisát) a kortárs magyar irodalomkritika tényleges gyakorlatát illetően. Ha igaza van Balogh Gergőnek (2018), és a „köznyelvi” és a „tudományos” irodalomkritika valóban még mindig a két legerősebb pozíció a kortárs metakritikai diskurzusban, akkor a szóban forgó empirikus munkát már nem nagyon lehet megspórolni.

Mindazonáltal hajlamos vagyok inkább Sári B. László (2008a) álláspontjával egyetérteni: a „tudományos” és az „esszéisztikus” kritika szembeállításánál jóval fontosabb az „esztétikai irányultságú” és a „politikai elkötelezettségű” kritika megkülönböztetése. Ennek megfelelően a fenti diagnózisnak sokkal relevánsabb eleme a társadalmi-politikai értelmezések hiányára vonatkozó megállapítás, mint az összes többi – és nagy kár, hogy a vita későbbi szakaszában erről nem sok szó esett. (Erős a gyanúm, hogy a kortárs magyar irodalomkritika gyakorlata az elmúlt tíz évben ebből a szempontból alaposan megváltozott – mint ahogyan arról is meg vagyok győződve, hogy a hetilap- és folyóirat-kritikákban már a kétezres évek közepére jelentősen visszaszorult a szakmai beszédmód. Érdemes lenne ezeket a benyomásokat empirikus vizsgálatok révén ellenőrizni.)

megvitatásra és értelmezésre érdemes művek közé – például (és elsősorban) a korábban alacsony kulturális presztízzsel bíró zsáner- vagy műfaji irodalom alkotásai.

Hogyan élhetné át „arcvesztés nélkül” a kortárs irodalomkritika az online nyilvánosság robbanását? Dunajcsik – és a vita más résztvevői – szerint úgy, ha a kulturális piacon megjelent új fogyasztók igényeihez *alkalmazkodva* valódi *közvetítő szerepet* vállalna az irodalmi színtér egyes ágensei (olvasók, kiadók, szerzők) között. Koordinációs és minőségbiztosítási feladatokat látna el – miközben természetesen megőrizné a hagyományos funkcióját is: a friss alkotások *értelmezésével* és részben irodalomtörténeti szempontú *értékelésével* biztosítaná a kulturális folytonosságot régi és új művek között. Kilépne a „tisza esztétikum” szférájából (amely amúgy is pusztán ideológiai konstrukció), és artikulálná a „szóhoz jutott” olvasók társadalmi tapasztalatát. Mindehhez az irodalomkritika napi gyakorlatának természetesen meg kell újulnia, meg kell szabadulnia mindattól, ami akadályozza a „fellázadt” olvasók által rá ruházott feladatok elvégzésében. Mert ha ezt nem teszi, maguk a „laikus” olvasók fognak a tettek mezejére lépni.

2. Az olvasó lázadása – bizonytalan időre elnapolva

Ritkán tapasztalunk teljes konszenzust a magyar kulturális nyilvánosságban, ám abban alighanem mindenki egyetért, hogy a „kis kritikavita” szereplői által prognosztizált forradalom *elmaradt*. Krusovszky Dénes (2018) szemléletes megfogalmazásában:

Mostani szemmel visszanézve úgy látszik [...]: nem történt robbanás, nem vették át a lázadó olvasók az irányítást (kiderült, hogy nem is lázadnak annyira), az a bizonyos arc sem veszett el, igaz, nem is nyerte vissza egykori tekintélyét a kritikus (ha ugyan valóban volt ilyenje neki, és nem csak egy-egy »főítész« miatt hitte mindenki, hogy a kritikus szava általában is számít). Amit kulturális forradalomnak hittünk tíz éve, kiderült, hogy csak egy igen kis technikai lépése volt a digitális szféra bővülésének. Az olvasó nem tart számot »kritikuspápai« babérokra, s az online közösségi tereket sem akarja arra használni, hogy rágyújtsa a házat az elitista szakmára, helyette beéri azzal, hogy egy olvasóköri vagy családi mikroközösség helyett az online fórumok makrónak tűnő közösségében osztja meg sommás véleményét.

[...] A szépirodalmi kritika terepe úgy néz ki, nagy vonalakban nem változott (akár jó hír ez, akár nem): hetilapokban és irodalmi folyóiratokban zajlik a diskurzus java – a leg-erősebb új fórumnak ráadásul a még ritkábban megjelenő *Műút* folyóirat tűnik.

Krusovszky, 2018

A kortárs magyar kritika intézményrendszerét sem közvetve, sem közvetlenül nem alakította át a digitális forradalom. A professzionális irodalomkritika gyakorlatát továbbra is a korábbi keretek között művelik: a párflekkes rövidkritikák és ajánlók a (netes és

online) napi- és hetilapok hasábjain jelennek meg, és jellemzően kulturális újságírók írják őket; a terjedelmesebb kritikai esszék otthona továbbra is a (netes és online) kulturális folyóiratok és a (netes és online) hetilapok kritikarovata; a tanulmányértékű szakkritikák pedig az akadémiai-tudományos szakfolyóiratokban látnak napvilágot. A KönyvesBlog maga is betagozódott ebbe a rendszerbe: komoly világirodalmi kitekintésű, a zsánérirodalom fejleményeire is figyelő, igényes kulturális magazinná vált – jellemzően minimális olvasói aktivitással az egyes bejegyzésekhez tartozó kommentfelületeken.¹

Az a tény, hogy a digitális forradalom szemlátomást nem forgatta fel a művészvilág intézményes hierarchiáját,² még nem jelenti azt, hogy a professzionális irodalomkritika intézményrendszerének korábbi problémái megoldódtak volna, vagy adott esetben ne súlyosbodtak volna tovább. A magyar napilapokból és hetilapokból az elmúlt két évtizedben fokozatosan eltűntek a rövidkritikák, majd kiszáradtak maguk az országos napi- és hetilapok is megfogyatkoztak (köszönhetően a jelenlegi kormányzat és kormánypárt médiapolitikájának); mindez természetesen nem független a nyomtatott sajtó válságától. A hagyományos kulturális folyóiratok továbbra is csupán rendkívül szűk olvasótáborra számíthatnak; finanszírozásuk állami és önkormányzati forrásból

¹ A „kis kritikavita” számos résztvevője hangsúlyozta: attól még, hogy a KönyvesBlog „blognak” nevezte magát, nem vált valóban független, alternatív tartalomszolgáltató felületté. Mindazonáltal érdekes kérdés, hogy az Index kulturális rovatként vagy mellékleteként létrejött kritikai orgánumnak miért volt szüksége arra, hogy – egyfajta önlegitimációs gesztusként – a hagyományos kritikákkal szemben határozza meg magát. (Lásd Sári B., 2008a, 108–109; Lapis, 2008, 162; Tófalvy, 2008, 177; Kálmán C., 2008, 118.) A legvalószínűbb válasz szerint merőben piaci okokból: az irodalmi folyóiratok piaca már akkor is telített volt, ráadásul a magas kulturális presztízshez nem társult valódi fogyasztásra ösztönző vonzerő (lásd kevés előfizető, kicsi olvasótábor). Nem volt elég tehát kiemelni az új terméket a többi közül, újra kellett fogalmazni magát a szolgáltatás típusát (miben is áll a kritikai diskurzus lényege).

² Lásd Szénási Zoltán (2014, 93) összefoglaló értékelését a „kis kritikavitaról”: „A későbbi kötetben is megjelent vitaszövegek egyik tanulsága az, hogy habár a blogoszféra és a kommentek korlátlan lehetőséget adnak akár az író valódi identitását is elrejtő véleménynyilvánítás számára, s mindez nyilvánvalóan hatással van az irodalomról folyó kommunikációra is, az így születő kritikák között is megmarad a hierarchia. A webkettő ugyanis tagadhatatlanul demokratikus közeget biztosít a szabad véleményalkotásnak, a kommunikációban résztvevők közössége számára azonban egyes kritikák között megmarad a különbség a hozzászólások színvonalát és jelentőségét tekintve. Tehát a demokratizálódás ellenére végső soron nem lesz minden hozzászólásnak, kommentnek, blogbejegyzésnek azonos értéke, azaz nem lesz bárkiből a webkettőn sem mértékadó kritikus pusztán egy-két kemény megjegyzés megfogalmazása után.” Balogh Gergő (2018, 79) is kijelenti: tévedtek, akik „az internetnek az irodalomkritikai mezőt törvényszerűen újrastrukturáló erőt tulajdonítottak”, és tévedésüket az okozta, hogy félreértették „az internetes és a folyóirat-kritika közti különbséget”, illetve „az internet fenomenját magát”.

történik, ennek megfelelően ki vannak szolgáltatva a politikai döntéshozók jó szándékának, illetve az állami adminisztráció megfelelő működésének. A magyar folyóirat-kultúrában még mindig részleges funkciókeveredés figyelhető meg: számos kulturális lap, amely a széles olvasóközönséget célozná, rendszeresen közöl szaktanulmányokat; hetilapszerűen működő orgánumok kénytelenek pótolni a napilapkritikák hiányát; és így tovább. Mindez azonban nem a technológiai környezet megváltozásának következménye: a digitális forradalom egy rossz struktúrában működő irodalomkritikai nyilvánosságot ért el (lásd államilag finanszírozott folyóiratok tucatjai, amelyek nem jutnak el a potenciális olvasóikhoz, stb.)¹ – ám nagyjából érintetlenül hagyta ezt a szerkezetet.

Úgy tűnik tehát, azoknak volt igazuk, akik szerint a forradalmi technodeterminista forgatókönyv téves: a nemzetközi példák tanúsága szerint a technológiai változások hatására „szóhoz jutó” tartalomfogyasztók és -előállítók nem a hagyományos irodalomkritikai struktúrán belül képzelik el a saját szerepüket – következésképpen „lázadni” sem kívánnak a kritikus *establishment* hatalma ellen. Sári B. László úgy gondolja, kizárólag a magyar kulturális intézményrendszer örökölt problémáinak, illetve a KönyvesBlog ügyes marketingstratégiájának köszönhető (a kritika műfajának megújítására vonatkozó ígérettel betörni a kulturális folyóiratok piacára, és kisajátítani a riválisok által korábban felhalmozott szimbolikus tőke egy részét), hogy egyáltalán *az irodalomkritika kontextusában* merülhetek fel a digitális forradalom kulturális termelésre és fogyasztásra gyakorolt hatásának kérdései:

Hosszú távon az is előfordulhat, hogy – ahogyan a Könyvesblog esetében – az irodalmi élet új szereplői nem az irodalomtudományos intézményrendszerrel, a kritikai céhek belőlük verbuválódó tagjaival keresik majd a kapcsolatot, hanem a könyvkiadókkal, vagy az interneten megjelenő olvasói-értelmezői közösségekkel, s nem a hivatalos irodalmi kánon szerzőit részesítik előnyben, hanem rátalálnak saját irodalmi piacukra. Vagyis szó sincs »az olvasó lázadásáról«, inkább a hagyományosan értékközpontúnak gondolt irodalmi élet és a vele összefüggésben működő irodalmi piac »húzd meg–ereszd meg« játékaának lehetünk szemtanúi.

Sári B., 2008a, 109.

Tófalvy Tamás (2008, 171) szerint a félreértés hátterében az áll, hogy a forradalmi technodeterminista forgatókönyv hívei figyelmen hagytak egy fontos tény: az online tartalom-előállítás és -megosztás gyakorlata „nem a hagyományos média szabályai szerint működik” – következésképpen a kritika tradicionális fogalma (annak bármelyik változata) lényegesen különbözik az online közösségi média kritikafogalmától.

¹ Sári B. László (2008a, 109) ezt úgy fogalmazza meg, hogy aránytalanság áll fenn „a kiterjedt intézményrendszer és a kortárs magyar irodalom társadalmi jelentősége között”.

Melyek tehát a »régi« és »új« kritika közötti főbb különbségek? A legalapvetőbbek talán a funkcionalitás, a közvetítő média és a szerveződés és érderendszer eltéréseiből fakadó [különbségek]: bár lehetnek kisebb átfedések, az online közösségi média kritika-fogalmának egyszerűen más a célja, másra használatos, másképpen terjed és változik [...]. Az online közösségi média kritika-fogalmának gyökere – bármilyen blaszfémiaának hangzókk is ez a magaskultúra hagyománya felől – a termékminősítés.

Tófalvy, 2008, 171

Ez a kritikai gyakorlat természetéből adódóan, szükségképpen alulról szerveződő, hiszen egy termékről csak egy független fogyasztó adhat olyan elfogulatlan véleményt, amelyet mások is megfontolhatnak [...]. Ennek az alulról szerveződő független folyamatnak az internet médiuma biztosítja azt az erőt, ami miatt végül az egyedi bejegyzéseknek súlya lesz (a gyorsaság, kommentelhetőség, a válasz hasznosságának értékelése által és így tovább).

Tófalvy, 2008, 171–172

A digitális forradalom *valódi* ígérete tehát az alulról szerveződő online irodalomkritikai diskurzus létrejötte – ám ennek a magyar irodalmi színtereken 2007-ben még legfeljebb csak az előjeleit lehetett tapasztalni. A „kis kritikavita” már a kezdetek kezdetén félrecsúszott, amikor a résztvevők egy olyan (intézményesen jól beágyazott) irodalomkritikai orgánium működése alapján próbálták meg következtetéseket levonni a megváltozott technológiai környezet kulturális diskurzusokra gyakorolt hatásával kapcsolatban, amely maga is a hagyományos kritikai beszédmód fenntartásában volt érdekelt. Nem vették észre, hogy a digitális forradalom lényegénél fogva nem vezethet el „az olvasó lázadásához”, azaz a kritikai *establishment* hatalmának megdöntéséhez, sem a professzionális kritikai gyakorlat (külső vagy belső) reformjához, mert a „szóhoz jutó” olvasók – legalábbis a nemzetközi példák alapján – *nem erre kívánják használni* azokat a kommunikációs eszközöket, amelyeket a technológiai változások hatására a kezükbe kaptak. Valami másra törekuszenek, nem a professzionális irodalomkritikai diskurzus továbbvitelére; Tófalvy (2008, 178) szerint termékminősítésre és a fogyasztói tapasztalataik közösségi megosztására. A forradalmi technodeterminista scenárió képviselői félreértették a digitális forradalom természetét és lehetséges hatásait: olyanokra hivatkoztak mintaként, „akik tulajdonképpen nem is akartak forradalmárok lenni”.

Mindazonáltal Sári B. László egy másik írásában hangsúlyosan megjegyzi: bár a szóban forgó folyamat az angolszász világban valóban nem a kritikai *establishment* hatalmának megdöntéséről szólt, nem ez volt a célja, az irodalmi blogok azonban „a maguk módján” mégiscsak hozzájárultak „a hierarchikus irodalomszemlélet fellazításához, a monolitikus, meritokratikus intézményrendszer felbontásához”, és „a sok kis meritokrácia építése révén” végső soron „az irodalmi szcéna demokratizálódásához”. (Sári B., 2008b, 150.) És hozzátehetjük: aki megformált, szerkesztett tartalmat állít elő például egy-egy frissen megjelent könyvvel kapcsolatban

valamilyen közösségimédia-felületen, az – akár tudatosítja magában és a bejegyzés szövegében ezt, akár nem – *értelmezési műveleteket* hajt végre, valamint (valamiféle) *indoklással* támasztja alá az esztétikai értékítéletét. Nehéz elképzelni, hogy mondjuk az olvasóbloggerek tevékenysége *pusztán termékminősítésből* álljon – szemben azon fogyasztókéval, akik bármiféle szöveges kommentár nélkül csupán pontokkal/csillagokkal értékelik a kötetet egy nyilvános oldalon. A kétféle kritikafogalom (a „hagyományos” és az online közösségi média kritikafogalma) gyaníthatóan nem áll annyira távol egymástól, mint ahogyan Tófalvy leírta; legalábbis nem kizárt, hogy létezzon köztük átjárás.

Az elmúlt tíz évben egyértelműen megváltozott a helyzet: immár *valóban* kialakult az alulról szerveződő, magyar nyelvű online irodalomkritikai diskurzus intézményrendszere. Gondoljunk csak a (részben hálózatos struktúrába rendező) olvasóblogokra, a „booktuberek” videoblog-posztjaira, a könyves podcastokra, a moly.hu nevű könyves közösségi oldalra, valamint a zárt és nyitott irodalmi facebook-csoportokra és egyéb felületekre a közösségi médiában. (Érdekes jelenség, hogy bár a legtöbb könyvterjesztő cég internetes kereskedelmi oldalán – az Amazon mintáját követve – a fogyasztóknak lehetőségük nyílik rövid értékeléseket vagy ismertetőket írni a kiválasztott kötetekről, ezt a funkciót a magyar olvasók mindeztidáig nem nagyon használták ki. Lehet, hogy mire ez a tanulmány napvilágot lát, a helyzet megváltozik.) Mivel nem állnak rendelkezésünkre kiterjedt vizsgálatok, nehéz felbecsülni a szóban forgó „laikus” olvasóközösségek méretét. Egyvalami azonban biztosnak látszik: ha megértjük, mit tesznek az olvasóbloggerek és társaik, amikor értékelnek és értelmeznek egy kötetet, azaz ha megértjük, milyen elvek szerint zajlik az interpretáció és az értékítéletek indoklása, közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy visszamenőleg választ adjunk a „kis kritikavita” során felmerült kérdésekre.

Felhasznált irodalom

- BALOGH Gergő, 2018. A magyar irodalomkritikai mező 1989 utáni történetéhez, *Alföld* 2018/5, p. 77–81.
- BÁRÁNY Tibor, 2008. Kinek? Hová? Miért? Szép közhelyek és izgalmas tévhitek a mai magyar irodalomkritikáról, in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 149–155.
- DUNAJCSIK Máttyás, 2007. Az olvasó lázadása, avagy túléli-e a kortárs irodalmi élet arcvessztés nélkül az online nyilvánosság robbanását?, *Magyar Narancs*, 2007/33. (augusztus 16.), p. 40–43. [Bővített változat in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 123–134.]

- KÁLMÁN C. György. 2008, Pozíció-áthelyez(ked/öd)ések, in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 111–119.
- KRUSOVSZKY Dénes. 2018, Attól féltünk, az irodalom elveszíti az arcát, de az olvasók uniformizálódtak, *Magyar Narancs Online*, 2018. február 1. Elérhető: https://magyarnarancs.hu/pislogo_szobrok/attol-feltunk-az-irodalom-elvesziti-az-arc-at-de-az-olvasok-uniformizalodtak-109094?fbclid=IwAR2ofgOOyXC8TPSxfLLRqij9-ZAKz6fHKYD72vhH_jMmlsJHNgb0ujl3yrE (2019. 03. 20.)
- LAPIS József, 2008. A kritika anatómiája, in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 157–168.
- LÁSZLÓ Emese, 2008. Variációk műbírálatra. Műfajok és közegek a kortárs magyar irodalomkritikában, in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 41–51.
- MILÁN Orsolya, 2009. Ir. Krit. et al., *Műút* 13, p. 70–72.
- SÁRI B. László, 2008a. A kritikai elköteleződésről, in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 101–110.
- SÁRI B. László, 2008b. Code IS Poetry. Irodalmi blogok – honnan hová?, *Árgus* 19, p. 146–151.
- SIPOS Balázs, 2018. „Mégis mit számít, ki beszél?”, *Dűlő* 28.
- SZÉNÁSI Zoltán, 2014. Műalkotás és esztétikum a világhálón, *Literatura* 2014/1, p. 89–94.
- TÓFALVY Tamás, 2008. A kritikus közösség. Az online közösségi média és a hazai (irodalom)kritikai nyilvánosság viszonyáról, in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 169–178.
- VALUSKA László, 2007. Próbálgatjuk a játékkendszert (interjú), *Litera*, 2007. július 4. Elérhető: <https://litera.hu/magazin/tudositas/probalgatjuk-a-jatekkendszert.html> (2019. 03. 19.)
- VÁRI György, 2008. Kritikavízió, in *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*, szerk. Bárány Tibor és Rónai András, Kalligram–JAK, 2008, p. 135–148.